

Türkiye'deki Organik Tarımın Ekonomik Analizi

Kurtuluş MERDAN (*)

Vedat KAYA (**)

Öz: Bilim, teknoloji, sanayi ve kırsal kalkınma alanındaki gelişmeler, tarımsal faaliyetlerin oluşum şeklini ve tarımsal ürünlere yönelik beklentileri değiştirmektedir. Toplumlarda çevre ve sağlığa ilişkin bilinç düzeyiyle birlikte organik tarıma ilgi de artmakta ve dünyadaki organik tarım pazarı, artan oranlarda genişlemektedir. Bu çalışma, Türkiye ekonomisi örneğinde organik tarımın ekonomik boyutunu ele almaktadır. Türkiye organik tarım açısından oldukça elverişli şartlara ve büyük bir üretim potansiyeline sahip olmasına rağmen dünya organik ürün ve gıda pazarında küçük bir paya sahiptir. Türkiye'de organik tarımın ekonomik varlığını artırarak devam ettirebilmesi, yatırımın geri dönüşümünün sağlanması, maliyetlerin azaltılması, ürünlerin iç ve dış pazar talebinin artırılmasına bağlıdır. Özellikle dünyada meydana gelen teknolojik gelişmelerin izlenmesi ve buradan elde edilecek kazanımların organik tarım ürünleri ihracına yansıtılması önem teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Organik tarım, organik ürün, Türkiye

The Economic Analysis of Organic Agriculture in Turkey

Abstract: The developments in science, technology, industry and rural development change the emergence type of agricultural activity and the expectations for agricultural products. With the rise in the awareness level in societies for environment and health, the interest in organic agriculture increases and the organic market becomes wide at increasing rate. This study focuses on the economic dimension of organic agriculture in its example of Turkish economy. Although Turkey has quite sufficient conditions and a large potential of production in terms of organic agriculture, it occupies a little place in the world organic production and food market. In order for Turkey to continue the economical existence of agriculture depends on providing investment with recycling, reducing the costs and increasing the demand for products in domestic and foreign market. Especially following the technological progress which happens in the world and using the gains obtained from this process in the export of organic agricultural products have importance.

Keywords: Organic Agriculture, Organic Production, Turkey

*) Öğr. Grv., Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane Meslek Yüksek okulu, Muhasebe Programı, Gümüşhane, (e-posta: kurtulus_m@hotmail.com)

**) Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Erzurum, (e-posta: vkaya@atauni.edu.tr)

Giriş

20. yüzyılda özellikle tarımsal alanda, bilimsel araştırmaya kamunun önemli ölçüde yatırım yapması, sanayileşmiş ülkelerde tarımsal verim ve ürün artışları sonucunu doğurmuştur. Ancak zamanla gıda ürünlerinde ortaya çıkan menfi değişimler ve bu durumu tespit eden çalışmalar, tüm toplumlarda tarımsal üretime farklı bir bakışı ve beklentiyi beraberinde getirmiştir. Özellikle gelişmiş ve zengin ülke toplumları, tükettikleri ürünlerin niteliği konusunda gösterdikleri özen ve hassasiyete paralel olarak, daha fazla bedel ödemek pahasına daha doğal ve sağlıklı ürünler talep etmeye başlamışlardır. Tarımsal ürün talebindeki bu davranış değişikliği, üreticiler açısından doğayla uyumlu, belki daha az ama aynı zamanda kâr beklentisini de optimize eden bir üretim alanı yaratmıştır. Böylece birçok ülkede modern tarımdan organik tarıma yönelme süreci başlamıştır.

Organik tarım, doğanın dengesini bozmadan sağlıklı gıdalar üretmek amacıyla bitkisel ve hayvansal üretimin uygun ekolojilerde, kültürel tedbirler, biyolojik mücadele ve doğal gübreleme yolu ile gerçekleştirilmesini öneren; üretimde sadece miktar artışını değil aynı zamanda ürün kalitesinin de yükselmesini amaçlayan alternatif bir üretim şekli olarak tanımlanmaktadır. Bu bakımdan organik tarım, sürdürülebilir tarım kavramı içinde yer almaktadır. Esas amaç, yalnızca çevre ve insan sağlığını korumak değil, aynı zamanda tüketici ve üreticiler için kabul edilebilir bir fayda-maliyet/kâr optimizasyonu ile toplumların güvenli gıda ihtiyacını karşılayabilmektir.

Bu çalışma dünyada ve ülkemizde hızla gelişen ve önemli bir potansiyele işaret eden organik tarım sektörünün ekonomik görünümünü Türkiye ekonomisi açısından özetlemeyi amaç edinmektedir. Bu çerçevede girişi takiben organik tarımın dünya ekonomisindeki gelişimi ve mevcut durumu kısaca ele alınacaktır. İkinci bölümde organik tarımın Türkiye ekonomisindeki yeri ve gelişimi tartışılacak, çalışma genel bir değerlendirmeye sonuçlanacaktır.

I. Dünya’da Organik Tarım

A. Gelişimi

Organik ürünlerin dünya ticareti 1970’li yıllarda başlamıştır. Bununla birlikte 1990’lı yılların sonlarına doğru özellikle deli dana, dioksin ve GDO (Genetik Yapısı Değiştirilmiş Organizmalar) gibi konulara karşı duyulan endişe ve tepkilere bağlı olarak organik ürün talebinde çok ciddi artışlar meydana gelmiş ve organik tarım, birçok uluslararası kuruluşun gündemine girmiştir (Başalma ve Er, 2008).

ABD, Avrupa ve dünyanın diğer gelişmiş ülkelerinde pazar payı oldukça küçük olmakla birlikte, organik ürünlere olan talep oldukça hızlı bir şekilde artmaktadır (Thompson, 1998). Pazardaki hızlı talep artışını, sadece tüketicinin daha iyi bir çevre, sağlık ve gıda kalitesi gibi konulardaki davranış değişikliği ile açıklamak mümkün değildir. Bu konuda ana perakendeci grupların organik ürünlerin tanıtım ve pazarlanması konularında yaptıkları yoğun geliştirme çalışmaları da önemlidir (Jones vd., 2001). İşleyici ve

sanayiciler tarafından yürütülen ürün geliştirme ve paketleme vb. alanlarındaki yenilik çalışmaları da toplam talebi yukarı iten faktörler arasındadır. Organik ürünlerin üretim ve tüketimini yaygınlaştırma konusundaki kamu politikaları ve destekleri de bu artış eğilimine önemli katkı sağlamaktadır.

2010 yılında açıklanan verilere göre, 2007 yılında 141 ülkede gerçekleştirilen organik tarım 2008 yılında 154 ülkeye ulaşmıştır. 2008 yılı sonu verilerine göre dünyada 35 milyon hektar alan organik standartlara göre sertifikalandırılmıştır. Geçiş dönemi rakamları da bu alana dâhildir. Alan, 2007 yılı verileri ile karşılaştırıldığında 3 milyon hektar gibi ciddi bir artış göstermiştir. Büyüme en fazla Latin Amerika ve Avrupa'da görülmüştür (<http://www.eto.org.tr>, 28.03.2013).

Organik tarım alanlarının yaklaşık üçte biri tek yıllık veya çok yıllık bitkisel üretim alanlarından, üçte ikisi ise hayvan otlatmasında da kullanılan yeşil alanlardan oluşmaktadır. Arıcılık için sertifikalandırılan alanlar dâhil doğadan toplama 31,1 milyon hektar alanı oluşturmaktadır. Organik su ürünleri yetiştiriciliği ise 0,4 milyon hektar alanda yapılmaktadır. Sonuç olarak dünyada organik sertifika altına alınmış toplam alan 66,5 milyon hektar'a ulaşmış bulunmaktadır.

Kıtalara göre organik tarım alanlarına bakıldığında ilk sırada 12,1 milyon hektar alan ile Okyanusya'yı görmekteyiz. Hemen ardından 8,2 milyon hektar ile Avrupa gelmektedir. Avrupa'da 9,6 milyon hektar alanda doğadan toplama yapılmaktadır. Afrika'daki organik tarım alanı 0,9 milyon hektar iken 9,5 milyon hektar'lık bir alanda doğal toplama yapılmaktadır. Dünya'da organik tarım yapmakta olan üretici sayısına göre 340.000 üretici ile Hindistan ilk sırada yer almaktadır. Hemen ardından 180.746 üretici ile Uganda ve 120.000 üretici ile Meksika gelmektedir. Bu kritere göre Türkiye ilk on ülke içinde yer almamaktadır. İşletme sayısı açısından değerlendirdiğinde, toplam üreticilerin % 34'ü Afrika'da, % 29'u Asya'da, % 19'u Latin Amerika'da yer almaktadır. Üretim alanlarının her üç kıtada da küçük olduğu görülmektedir. Bu bölgelerde organik tarım küçük üreticiler için sürdürülebilir üretim modeli oluşturmaktadır. Okyanusya en büyük üretim alanına sahip bölge olmasına karşın en az üreticiyi barındırmaktadır. Organik olarak yetiştirilen çok yıllık türlere baktığında %25'lik oranlar ile kahve zeytin lider tür konumundadırlar. Sert kabuklu türlerin değeri %23'tür. Kakao %10'luk bir paya sahiptir. Bunu %9'luk payla üzüm izlemektedir (FİBL & IFOAM 2009 ve 2010).

B. Ekonomik Boyutu

Dünya organik ürün ticaret hacminin 2008 verilerine göre yaklaşık 50,9 milyar ABD doları olduğu belirtilmektedir. 2007 yılı verilerine göre gelirin % 54'ü Avrupa'da, % 43'ü Kuzey Amerika'da ve % 3'ü ise diğer kıtalarda elde edilmektedir. Avrupa Birliği'nde aynı yıl verilerine göre organik gıdada yıllık 16,2 milyar Avro ticarete konu olmaktadır. En yüksek pay Almanya'da (5 milyar 300 milyon Avro) olup bu ülkeyi İngiltere (2 milyar 550 milyon Avro), Fransa (1 milyar 900 milyon Avro), İtalya (1 milyar 870 milyon Avro) ve İsviçre (789 milyon Avro) izlemektedir. Avrupa Birliği'nde toplam pazarının % 6'sı

organik ürünlerden oluşan Danimarka lider ülke konumundadır. Bu ülkeyi Avusturya % 5,3, İsviçre % 4,6, Lüksemburg % 3,3 ve Almanya % 3,12lik paylarla takip etmektedir. Avrupa’da kişi başına yıllık en yüksek organik ürün tüketimi 106 Avro ile Danimarka’da gerçekleşmiş, bunu İsviçre 105 Avro, Avusturya 89 Avro, Lüksemburg ve Liechtenstein 86 Avro ile takip etmiştir. Pazar büyüklüğü olarak güçlü konumdaki ülkelerden Almanya’da organik ürünlere kişi başına yıllık 64 Avro harcanırken, İngiltere’de 42, İtalya’da 32 Avro harcanmıştır. 2009 verilerine göre ABD’de 2008 yılı organik ürün ticaret hacmi 22 milyar 929 milyon dolar seviyesine yükselmiş ve organik ürünlerin toplam pazardaki payı % 3,5 olarak belirlenmiştir. Bu değer ile ABD dünyada en büyük organik ürün ticaretine sahip ülke konumuna gelmiştir (<http://www.eto.org.tr>, 28.04.2013).

Avrupa Kıtasında organik tarım yapılan alanların %18,5’i Avusturya’da, % 12,6’sı İsveç’te, %10,8’i İsviçre’de ve %10,5’i ise Estonya’da yer almaktadır. 18,4 milyar € olan organik tarım pazarında en hızlı pazar artışı Fransa ve İsveç’tedir. En büyük pazar ise 5,8 milyar € ile Almanya’dadır.

Üretimde ön sıralarda olan Avustralya ve ABD tüketimde de ön sıralardadır ve yıllık %17–20 oranında organik tüketim artmaktadır. Bu ihtiyacın büyük bir kısmı iç üretimden sağlanmaktadır. Genelde gelişmekte olan ülkeler, üretimi artırma ve dış satıma sunma çabası içerisindeyken gelişmiş ülkeler, bir yandan dış alım ve bir yandan da iç üretimleriyle iç pazar talebini karşılama eğilimi içerisindeyler. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkeler dış satım açısından birbirlerine rakip ülkeler iken, gelişmiş ülkeler hedef pazar konumundadırlar.

Gelişmekte olan ülkelerde organik üretim daha çok ihracat odaklı olup, üretimlerin büyük bölümü AB, ABD, ve Japonya gibi büyük pazarlara ihraç edilmektedir. Bu nedenle üretici ile işleyici ve ihracatçı arasında yer alan oldukça basit bir pazarlama zinciri söz konusudur. Birçok Avrupa ülkesinde organik pazarlarda büyük süper market zincirlerinin payları % 50’nin üzerindedir. Güney Avrupa’da Pazar payı anlamında özel organik satış yerleri ağırlığını korumaktadır. Ancak bu konuda yapılan tahminler, durumun gelecekte değişeceği ve büyük süpermarket zincirlerinin piyasada artacağı yönündedir. Nitekim Almanya’da ve Fransa’da geleneksel süpermarketler pazarın yarısına egemen olmuşlardır. Avrupa’da organik Pazar yapısını inceleyen bir çalışmaya göre, organik pazarların başlangıcında nokta pazarlar olarak üretici ve az sayıdaki satıcıdan tüketiciye ulaşan bir zincir söz konusudur. İkinci aşamada büyük perakendecilerin pazara egemen olmalarından önce doğrudan satışların yanında özel organik ürün mağazaları önem kazanmıştır (Rehber, 2011).

Pazarlama kanalları ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Almanya’da direkt satış yanında öteden beri özel mağazalar önde gelirken, organik pazarların gelişmeye başlamasının ilk aşamalarından beri, İsviçre, İskandinav ülkeleri ve İngiltere’de süpermarketler önde gelen perakendeci durumundadır (CBI, 2004).

Dünyada en önemli organik ürün dış alımcısı konumunda olan AB’ye organik ürün ihraç edebilecek ülkeler listesinde Türkiye, İsrail, Avustralya, Macaristan, İsviçre ve Ar-

jantin avantajlı ülkeler olarak görülmektedirler. Dünya ticaretine konu olan organik ürün sayısı oldukça fazla olup genelde; bitkisel, hayvansal ürünler ile çeşitli işlenmiş gıdalar ve içeceklerden oluşmaktadır. Bunlardan işlenmiş gıda ürünlerine yönelik ticaret hacmi giderek genişlemektedir.

II. Türkiye'de Organik Tarım

Dünya Ticareti 1970'li yıllarda başlamış olan organik tarımdaki gelişmelere uygun olarak, Avrupa kökenli bazı firmalar kendi ihtiyaçları olan ürünleri anlaşmalı çiftçilerle yetiştirmek ve elde edilen ürünleri Türk ihracatçıları vasıtasıyla kendi ülkelerine ithal edebilmek için Türkiye'de organik üretim projeleri tesis etmişlerdir. Böylece 1984-85 yıllarında ülkemizde organik tarım başlamıştır. Bu yıllarda organik üretim Türkiye'nin geleneksel ihraç ürünlerinden kuru incir ve kuru üzüm ile Ege bölgesinde gerçekleşmiştir. Daha sonra bu ürünlere kuru kayısı ve fındık gibi ürünler dâhil edilerek farklı bölgelerimize yayılmıştır (Zengin, 2007:55). Türkiye organik tarım piyasasında yer alan ilk oyuncular, sınırlı sayıda Avrupalı alıcılar, bunların yerel temsilcileri ve sözleşmeli üreticiler olmuştur. Bu yapı, 2000 yılında yurtiçi bir pazar yaratma girişimine kadar değişmemiştir. Organik tarım konusundaki ilk ciddi pazar yaratma girişiminin 1998-2000 yıllarında bir sivil toplum örgütü tarafından organik ürün satan mağazalar açılması ile başladığı ifade edilmektedir (IFOAM 2007).

Organik tarım sistemi Türkiye'de özellikle ihracat talepleriyle gelişmeye başlamıştır. Bugün gelinen noktada Türk organik tarımı, standartları genellikle uluslararası standartlara uyumlu, üreticilere kâr getirme yanında tüketicilere de güvenilir gıdalar sunan bir yapı kazanmıştır. Sektör, daha çok dış pazara yönelik üretim yapan, çevrenin korunmasına özen gösteren ve henüz gelişmekte olan bir tarım sektörü olarak görülmektedir. Organik tarım sisteminin, tüm dünyada değişen ve gelişen tarım sektörünün bir parçası olarak, yükselen bir gelişim seyrine sahip olduğu belirtilmektedir. Türkiye'de birçok bölgede tarımsal üretim organik şartlarda yapılmasına rağmen, kontrol ve sertifikasyon sistemine dâhil olmadığından organik ürün olarak pazarlaması yapılamamaktadır. Türkiye, çok farklı organik koşulların varlığı, biyolojik zenginliği, bu farklılığa adapte olmuş geniş ürün yelpazesi, toprak ve su gibi doğal kaynaklarının henüz kirlenmemiş olması dolayısıyla organik tarım açısından çok avantajlı bir konuma sahiptir. Ayrıca doğada kendiliğinden yetişen kuşburnu, böğürtlen, ahududu, kekik gibi ürünlerin toplanması ve organik olarak değerlendirilmesi bakımından da Türkiye'nin önemli bir potansiyele sahip olduğu ileri sürülmektedir (Vatansever, 2007).

Türkiye, bulunduğu konumu ve sahip olduğu iklim ve toprak şartları bakımından dünyanın tarımsal potansiyeli ve verimliliği en yüksek ülkeleri arasında yer almaktadır. İlk olarak geleneksel ihraç ürünleri olan kuru üzüm ve incire sahip olan organik ürün demeti, daha sonraki yıllarda fındık, kayısı, hububat, yağlı tohumlar, yaş meyve, sebze ve bazı hayvansal ürünlerin katılımı ile hızla genişlemiştir. Türkiye'de üretilen önemli bitkisel organik ürünlerin 2001-2010 dönemi üretim miktarları Tablo 1'de görülmektedir. 2001 yılından 2010 yılına kadar değerlendirme yaptığımızda, kayısı, zeytin, üzüm, domates,

buğday, elma ve pamukta dönem dönem önemli artışlar görülmektedir. 2010 yılı tahmini verileri dikkate alındığında üzüm 25665 tonla birinci sırada yer alırken bunu 23984 ton ile buğday, 18042 ton ile de pamuk üretimi izlemektedir.

Tablo 1. Türkiye’de Üretilen Organik Ürünler(Ton)

Ürünler	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2010*
Pamuk	19511	21793	34877	30268	10032	63960	55534	68310	18042
Elma	45040	69187	71928	52670	49915	28393	50810	32134	17263
Buğday	31139	19752	21379	31194	13756	26515	43915	48681	23984
Domates	90472	82809	26493	22897	25125	15512	21437	19909	12183
Üzüm	12894	10469	9505	13988	14485	16687	15510	22012	25665
Zeytin	7343	10744	6456	10997	10531	13109	12096	21574	18151
Mercimek	5862	17012	11781	9135	6093	19050	10071	10228	8334
Fındık	6965	7667	5994	4821	3670	6402	8355	11143	7935
Kayısı	13634	5940	13278	9019	9628	6491	7767	14925	13564
Çilek	3353	3293	3497	4098	4604	4571	7234	9008	3395
İncir	8293	9473	8112	15793	6821	7563	5938	7891	9644
Vişne	3769	6580	5994	4020	1874	2939	5733	4661	3935
Biber	3202	3355	3309	2643	2565	4399	4629	4022	2641
Nohut	3691	7667	5662	4085	4660	4867	2901	4140	5644
Kiraz	1375	1335	1830	1348	1088	1632	2239	2674	1277
Soğan	2680	388	1020	1412	430	1320	996	4220	3899
Antepfıstığı	-	2005	4789	6827	460	1135	616	859	760

Kaynak: IGEME ve Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Kayıtları

Türkiye’de ihraç edilen organik ürünler ilk yıllarda tamamen hammadde halinde iken günümüzde işlenerek ihraç edilen ürünlerin miktarı giderek artmaktadır. Bu kapsamda pamuk ilk önce hammadde olarak ihraç edilirken iplik ve daha sonrada tekstil ürünleri olarak ihraç edilmeye başlanmıştır. Aynı şekilde kuru ve kurutulmuş ürünler işlenip tüketici ambalajı boyutlarında ihraç edilebilmektedir. Belirli bir işleme aşamasından geçirilen ürünler arasında salça, meyve konsantresi, gülsuyu ve gülyağı da bulunmaktadır (Çetin, 2005).

Türkiye hayvan sayısı bakımından büyük bir potansiyele sahip bulunmakta, tavukçuluğun tamamına yakını, süt sığırcılığının ise bir bölümü hariç diğer hayvancılık dallarında üretim daha çok emek gücüne dayanarak yapılmaktadır. Birçok hayvancılık dalında girdi kullanımı oldukça düşük olduğu için birim hayvan başına verim ve yetiştiricinin gelir düzeyi de düşüktür. Koyun ve keçi gibi hayvan türlerinin yetiştiriciliği daha çok meraya dayalı olarak yürütülmekte ve çoğu bölgelerde hayvanların yem gereksinimlerinin yüzde 80-90’ı çayır, mera ve yayla gibi doğal otlatma alanlarından karşılanmaktadır. Yetiştiricilik genellikle hastalıklara karşı dayanıklı, düşük verimli yerli ırklarla yürütül-

mektedir. Türkiye’de organik hayvancılık potansiyeli oldukça yüksek olmakla birlikte bu potansiyelden yeterince yararlanılmamaktadır (Ak ve Kantar, 2007).

Başta Doğu Anadolu Bölgesi olmak üzere yoğun tarım ve sanayi nedeniyle kirlenmiş bölgeler, organik hayvancılık açısından büyük önem taşımaktadır. Fakat Türkiye’deki bazı hayvan hastalıkları nedeniyle hayvansal ürünlerin ihracatında sorunlar bulunması, iç piyasada ise tüketicinin alım gücü ve tüketici bilincinin düşük olmasına bağlı talep yetersizliği organik hayvancılığın gelişimini olumsuz etkilemektedir. Ancak, sadece ihracat açısından değil, çevre ve ekolojinin korunması ve Türkiye’de yaşayan insanların daha sağlıklı hayvansal gıdalarla beslenebilmeleri için organik hayvancılık konusundaki araştırma ve üretim çalışmalarının desteklenmesi ve artırılması gerekmektedir. Organik hayvancılık potansiyelimizin iyi değerlendirilmesi halinde hayvansal üretimdeki dezavantajlar giderilerek, organik hayvancılık ile avantaja dönüştürülme şansı bulunmaktadır.

Türkiye’de organik hayvansal üretim yapan sertifika almış çiftçi sayısı, yetiştirilen hayvan türleri ve hayvan sayıları Tablo 2’de görülmektedir. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı 2011 yılı verilerine göre Türkiye’de organik ve geçiş sürecinde olmak üzere toplam 12.162 adet büyük baş hayvan, 33.818 adet küçükbaş hayvan, 431.754 adet kanatlı hayvan bulunmaktadır. Üretici sayılarında yıllar itibarıyla büyük artışlar yaşanmaktadır. Küçükbaş ve kanatlı hayvan sayısında üretici sayısı ile orantılı bir şekilde artış gerçekleşirken büyükbaş hayvancılıkta ise 2010 yılında bir önceki yıla göre 5 kat artış yaşanırken bu durum 2011 yılında ise bir önceki yıla göre büyük bir düşüş göstermiştir.

Tablo 2. Yıllar İtibarıyla Organik ve Geçiş Sürecinde Yer Alan Hayvancılık Göstergeleri

Yıllar	Üretici Sayısı	Büyük Baş (Adet)	Küçük Baş (Adet)	Kanatlı Sayısı (Adet)
2005	6	1953	10.066	890
2006	12	2400	11.002	5.894
2007	27	4497	16.711	22.247
2008	37	4578	12.180	22.428
2009	150	7207	16.374	111.760
2010	174	37.432	21.454	342.329
2011	225	12.162	33.818	431.754

Kaynak: GTHB, 2012. OTBGS Kayıtları.

Tablo 3’te görüldüğü gibi Türkiye’de hem önemli miktarda organik bal üretilmekte ve ihraç edilmekle hem de yıldan yıla üretici sayısında büyük bir artış yaşanmaktadır. Üretici sayısına paralel olarak arılı kovan sayısında da özellikle 2011 yılında büyük bir artış yaşanmıştır. Fakat arılı kovandaki bu artış mevsimsel koşullara bağlı olarak üretim miktarına olumlu bir şekilde yansımamıştır.

Tablo 3. Yıllar İtibariyle Organik ve Geçiş Sürecindeki Arıcılık Göstergeleri

Yıllar	Üretici Sayısı	Arılı Kovan Sayısı(Adet)	Üretim Miktarı(Ton)
2006	188	33.278	640,32
2007	241	31.183	497,38
2008	281	27.380	181,21
2009	465	25.531	206,50
2010	403	27.607	208,14
2011	754	72.659	221,31

Kaynak: GTKB, 2012. OTBGS Kayıtları.,

Diğer taraftan Türkiye’de organik tarım ihracata dayalı olarak gelişim göstermiştir. Ancak, arı ürünleri dışındaki organik hayvansal ürünlerin ihracat şansı düşüktür. İç pazarda tüketici bilinci ve alım gücü yetersizdir. İç pazardaki talep yetersizliği nedeniyle bal dışındaki organik hayvansal ürünlerin üretimi ve tüketimi çok düşük düzeydedir.

A. Türkiye’de Organik Tarımın Ekonomik Boyutu

Türkiye organik tarım sektöründe üretilen ürünlerin önemli bir kısmı ihraç edilmektedir. Fındık ve fındık ürünleri, kuru üzüm, kayısı ve kayısı ürünleri, incir ve incir ürünleri, mercimek ve çeşitleri ile pamuk ve tekstil ürünleri, başlıca ihraç edilen ürünler arasında yer almaktadır. Aşağıda Tablo 4’de görüldüğü gibi ihraç edilen ürünler arasında birinci sırayı 1091,1 ton ile kuru üzüm alırken bunu 674,9 ton ile fındık ve fındık ürünleri ve 424,0 ton ile de mercimek izlemektedir. Elde edilen tutar açısından değerlendirdiğimizde ilk sırayı 4.881,191 ile fındık ve fındık ürünleri alırken bunu 3.761,657 ile kuru üzüm ve 1.827,899 ile kayısı ve kayısı ürünleri izlemektedir.

Tablo 4. 2011 Yılında En Çok İhracatı Yapılan Ürünler

Ürün	Miktar (Ton)	Tutar (\$)	% (Ton)	% (\$)
Fındık ve Fındık Ürünleri	674,9	4.881.191	20	31
Kuru Üzüm	1091,1	3.761.657	32	24
Kayısı ve Kayısı Ürünleri	278,4	1.827.899	8	12
İncir ve İncir Ürünleri	360,6	1.799.613	11	12
Mercimek ve Çeşitleri	424,0	691.938	13	4
Pamuk Ürünleri ve Tekstil Ürünleri	6,0	421.165	-	3
Toplam	2.835	13.383.464	84	86
GENEL TOPLAM (Diğer ürünler dahil)	3.371	15.529.387	100	100

Kaynak: Ege İhracatçı Birlikleri Kayıtları, 2012.

İhracat yapılan ülke sayısı yaklaşık 12 civarında olup, Avrupa Birliği ülkeleri, özellikle Almanya ilk sırada yer almaktadır. Almanya, en önemli organik ürün üretici ve ithalatçısı ülke olup, aynı zamanda en önemli gıda pazarı potansiyeline sahip ülkelerdendir. En çok ihracat yapılan ülkeleri miktar açısından değerlendirmede ilk sırada Almanya yer almaktadır. Bunu sırasıyla Fransa, Irak, Danimarka Belçika, İsviçre ve diğer önemli ülkeler izlemektedir. Bu pazarlar içerisinde en büyük getiriyi sırasıyla Almanya, Fransa, Irak, İsveç ve diğer ülkeler sağlamaktadır. Rakamlar Tablo 5'te özetlenmiştir.

Tablo 5. En Çok İhracat Yapılan Ülkeler (2011)

Ülke	Miktar (Ton)	Tutar (\$)	% (\$)
ALMANYA	1.846.533	9.961.878,98	64,1
FRANSA	611.231	2.164.895,83	13,9
IRAK	270.955	400.913,06	2,5
DANİMARKA	150.500	244.675,85	1,5
BELÇİKA	147.750	938.200	6
İSVİÇRE	119.600	948.100	6,1
BİRLEŞİK KRALLIK	83.000	242.432,44	1,56
İSVEÇ	67.822	387.561,15	2,4
BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ	49.140	86.440,64	0,55
POLONYA	21.560	126.000	0,81
BİRLEŞİK DEVLETLER	2.500	13.125	0,08
RUSYA FEDERASYONU	598	15.014,57	0,09
GANA	110	150,00	-
Toplam	3.371.298	15.529.387,52	

Kaynak: Ege İhracatçı Birlikleri kayıtları, 2011

Yıllara göre organik ürün ihracat değerleri Tablo 6'te verilmiştir. Rakamlar 2000-2009 arasında inişli çıkışlı bir seyir izlerken, 2010 ile 2011 yılında büyük bir düşüş göstermiştir. Bu düşüşün, bazı organik ürünlere özgü bir Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu (GTİP) numarası bulunmaması ve/veya diğer bazı organik ürünlerin, organik olarak kayda girmeden ihraç edilmesi vb. nedenlerden kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

Tablo 6. Yıllar İtibariyle Organik Ürün İhracat Değeri

Yıllar	Miktar (kg)	Değer (\$)
2000	13.128.934	22.756.297
2001	17.556.280	27.242.407
2002	19.182.859	30.877.140
2003	21.083.351	36.932.995
2004	16.093.000	33.076.319
2005	9.319.328	26.230.250
2006	10.374.493	28.236.617
2007	9.346.677	29.359.321
2008	8.628.790	27.260.473
2009	7.565.607	27.504.936
2010	3.593.000	15.879.571
2011	3.371.298	15.529.388

Kaynak: Ege İhracatçı Birlikleri Kayıtları, 2011.

Türkiye geliştirmekte olan ülkelerin yaptığı gibi organik ürünlerinin neredeyse tamamını ihraç etmektedir. Gelişmiş ülkeler ise ürünlerini iç pazarda kullanmaktadır. Gelişmiş ülkelerin talepleri, ihraç edilecek ürünlerin cinslerini belirlemektedir (Ayla, 2011).

Pek çok ülkede olduğu gibi, Türkiye’de de organik ürün dış ticaret istatistiklerini tutmak üzere oluşturulmuş güvenilir bir sistem geliştirilmemiştir. Bu nedenle, yapılan ihracatın tamamı istatistiklere yansımamaktadır. Gerçekte Türkiye’deki ihracatın daha fazla olduğu düşünülmektedir. Organik tarım ürünleri ihracatının kayda bağlı olmasına karşın firmalar zaman zaman kayıt yaptırmamaktadır. İhracat yapılırken, ürünün organik olup olmadığı bilgisi ihracatçının bilgisine başvurularak belirlenmektedir. Bu nedenlerle, Türkiye organik ürün ihracat değerlerine ilişkin istatistikler güvenilir bulunmamaktadır. Gerçekleştirilen organik ürün ihracat miktarının, resmi rakamlardan daha büyük olduğu düşünülmektedir.

Türkiye organik tarım ürünü ithalatı birçok ürün yelpazesi içerisinde yapılmaktadır. Muhtelif reçel, marmelat, ayçiçeği yağı, balmumu, çikolata, kahve, soya unu ve zencefilli kurabiye, ceviz, pamuk, nohut olmak üzere 2010 yılında 14 ülkeden organik ürün ithal edilmiştir. İthalatı ülkeler açısından değerlendirdiğimizde en büyük pay İsveç’e aitken bunu Rusya ve ABD izlemektedir. Tablo 7 rakamları özetlemektedir.

Tablo 7. En Çok Organik Ürün İthal Edilen Ülkeler (2010)

Ülke	Miktar	Ürünler
Rusya	25.108.810	Nohut, Kanola, Mercimek, Buğday
İsveç	1.655.451,03	Muhtelif reçel ve marmelatlar, Filtre kahve
Kırgızistan	749.109,50	Ceviz, Pamuk
Kazakistan	500.000	Soya fasulyesi
Çin	120.000	Soya Küspesi
İran	96.596	Elma Suyu Konsantresi
ABD	33.308,80	Bio-one Organik Mikrobiyal Gübre
Hollanda	8.145	Çavdar unu, Kabak Çekirdeği, Keten Tohumu, Ayçiçeği çekirdeği, Yulaf Ezmesi, Kahve ve çeşitleri
Almanya	7.780,40	Kişniş ekstresi, Yabani sarımsak ekstresi, chlorella, arı sütü, bal mumu, laktoz, ayçiçeği yağı
Meksika	7.413,12	Avage Gurubu
İspanya	6.075	Muhtelif soya mamulleri
İsviçre	2.929,50	Çikolata
Avusturya	1.000	Laktoz
KKTC	139,2	Muhtelif Reçeller

Kaynak: GTKB, 2011. OTBĞS Kayıtları.

Türkiye'de üretilen organik ürün çeşitlerinin sayısı, işlenmiş organik ürünlerin de katılımıyla 205'e ulaşmıştır. Organik ürünler üretim ve ihracatı sert kabuklu ve kuru meyveler, dondurulmuş meyve ve sebzeler, yaş meyveler ve sebzeler, baharatlar ve bakliyat sektörlerinde yoğunlaşmıştır. Gülsuyu, gülyağı, zeytinyağı, pamuk ve tekstil ürünleri üretim ve ihracatı gerçekleştirilen diğer organik ürünlerdendir. Organik hayvancılık sektörü henüz gelişmekte olup, özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nde bu konuda yatırımlar yapılmaktadır. Özellikle süt ve süt ürünleri konusunda yurtiçi talep giderek artmaktadır. Organik pamuk üretiminin artmasıyla organik tekstil sektörü giderek önem kazanmış olup, son yıllarda organik ürün yelpazesine organik bebek tekstili, havlu, ev tekstili ve yatakta eklenmiştir. Organik bebek mamaları, bebek giysileri, oyuncak ve bebek kozmetiklerine olan talep, özellikle 0-12 aylık bebekleri olan anne babaların hassasiyeti nedeniyle yurtdışında olduğu gibi yurt içinde de artmaktadır (İlbaş, 2009).

Türkiye organik ürünler sektöründe Tarım ve Köy İşleri Bakanlığınca yetkilendirilmiş 5'i yerli ve 8'i yabancı olmak üzere toplam 13 kontrol ve sertifikasyon kuruluşu ve kayıtlı yaklaşık 236 firma (üretici, işleyici, pazarlayıcı vb.) bulunmaktadır. Organik ürünlerin iç pazarı büyük illerimizdeki birkaç müstakil satış yeri ve süpermarketlerdeki bölümler ile sınırlıdır. Ancak, son yıllarda organik hayvancılığa yapılan yatırımlar dikkat çekmektedir.

Tablo 8. Yıllar İtibariyle Organik Tarımsal Üretim Göstergeleri
(Geçiş Süreci Dâhil).

Yıllar	Ürün Sayısı	Üretici Sayısı	Üretim Alanı (ha)	Üretim Miktarı (ton)
2003	179	14.798	113.621	323.981
2004	174	12.806	209.573	378.803
2005	207	14.401	203.811	421.934
2006	203	14.256	192.789	458.095
2007	201	16.276	174.283	568.128
2008	247	14.926	166.883	530.225
2009	212	35.565	501.641	983.715
2010	216	42.097	510.033	1.343.737
2011	225	42.460	614.618	2.905.755

Kaynak: TKB, 2012, OTBGS Kayıtları.

Türkiye organik üretim yapan üretici sayısı, üretim miktarı, üretim alanları ve ürün çeşitliliği yıllar içinde artış göstermiştir. Tablo.8, verileri özetlemektedir. 2003 yılında 14.798 olan organik ve geçiş sürecindeki üretici sayısı 2011 yılında da 42.460'a ulaşmıştır. Buna göre üretici sayısı 2003 yılından 2011 yılına kadar 3 kat artış göstermiştir. Üretim alanları itibari ile 2003 yılında 113.621 hektar olan üretim alanı, 2011 yılında ise 614.618 olarak gerçekleşmiştir. Alanlar üzerinden bir kıyaslama yapıldığında 2003 yılından 2011 yılına kadar üretim alanlarındaki artış miktarı 5 kattan daha fazla olmuştur. Tablo 8'de görüldüğü gibi, özellikle 2006-2008 yılları arasındaki üretim alanlarındaki nispi düşüşün nedeni, doğal toplama alanlarındaki azalıştır. Ancak kültür üretimi yapılan alan miktarında ise artış söz konusudur. Toplam ürün çeşidi 2003 yılında 179 iken 2011'de de 225'e yükselmiştir. Genel olarak organik tarım alanlarında ve üretim miktarlarında artış görülmektedir. Türkiye'de toplam işlenen tarım arazisi içerisinde organik tarıma ayrılan pay bugün %3 civarındadır. Bu oranın 2020 yılında ise %8'e çıkarılması hedeflenmektedir (TÜGEM(<http://www.tarim.gov.tr>)).

Organik tarım yapılan alanlar bölgeler bazında incelendiğinde 2010 yılı verilerine göre; Doğu Anadolu Bölgesi organik tarım yapılan alanlar içerisinde % 66,2 ile başta gelmektedir. Bu bölgeyi sırasıyla % 12,4 ile Ege Bölgesi, % 8,8 Güneydoğu Anadolu Bölgesi, % 5,4 İç Anadolu Bölgesi, % 4,2 ile Karadeniz Bölgesi, % 1,8 Akdeniz Bölgesi, % 1,2 ile Marmara Bölgesi izlemektedir. Çiftçi sayısı temel alındığında ise % 51,4 Doğu Anadolu Bölgesi ilk sırada yer almaktadır. Bu bölgeyi sırasıyla % 20,7 ile Ege Bölgesi, % 13,3 ile Karadeniz Bölgesi, % 5,7 ile İç Anadolu Bölgesi, % 3,4 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi, % 2,9 Akdeniz Bölgesi, % 2,6 ile Marmara Bölgesi izlemektedir (www.bugem.gov.tr. 01.04.2013).

Ülkemizde iller bazında organik tarım yapılan alan büyüklükleri göz önüne alındığında; 2010 yılında 79.332 hektar ile Kastamonu birinci sırada yer almakta olup, onu 16.834

hektar ile İzmir, 9.451 hektar ile Mersin, 8.206 hektar ile Muğla ve 7.980 hektar ile Adana izlemektedir. 2011 yılında ise 81.239 hektar ile Van birinci sırada yer almakta olup, onu 79.655 hektar ile Kastamonu, 57.207 hektar ile Ağrı, 52.604 hektar ile Erzurum ve 38.452 hektar ile Muş izlemektedir.

Diğer taraftan Türkiye'nin doğal yapısı ve iklim koşulları yanında, yürütülecek geleneksel tarımın gelişmişlik düzeyi dikkate alındığında, organik tarım açısından olumlu özelliklere sahip olduğu belirtilebilir. Bu çerçevede Türkiye'nin "kendiliğinden organik" olarak nitelendirilen üretim açısından Batılı ülkelere göre avantajlı olduğu değerlendirilmektedir. Örneğin, yapılan bir çalışmada Muş, Ağrı, Bitlis, Hakkâri, Van, Ardahan, Gümüşhane, Iğdır, Bayburt illerinin "kendiliğinden organik" üretim biçimine sahip oldukları ortaya konulmuştur (Güzel ve Demiryürek, 2007).

Sonuç

Organik üretimde kullanılan girdilerin yetersiz veya pahalı olması, diğer yandan bu girdilerin verim üzerine etkilerinin güvenilirliğine karşı duyulan kuşku organik tarımda başka bir sorun olarak görülmektedir. Organik tarımsal ürünlerin satış fiyatları diğer ürünlere göre daha yüksektir. Organik tarımsal ürünlerin maliyetlerindeki bu yüksekliğin nedenleri, bu ürünlerin üretiminde çeşitli kültürel işlemlerin insan emeğine ihtiyaç duyulması, organik üretimin ilk yıllarında meydana gelen düşük verimlilik, ürün ve gelir kaybı, organik ürünler için kontrol ve sertifikasyon sürecindeki masrafların fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Organik tarımın sürdürülmesi, ekonomik getirisi bulunan bir tarımsal faaliyet alanı olmasına da bağlıdır. Organik tarım bu yöntemi benimseyen üreticilere hem vicdani hem de ekonomik gelir sağlayan bir tarımsal uğraş olmalıdır.

Özellikle iç piyasada tüketicinin alım gücü ve tüketici bilincinin düşük olmasına bağlı talep yetersizliği ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de organik ürün üretiminin büyük çoğunluğu ihracata yöneliktir. Organik tarım ürünlerinde ve organik girdilerde marka yaratılarak iç ve dış pazardaki talep artırılmalıdır.

Türkiye'de organik tarım gelişmiş ülkelerin talebi ile ihracata yönelik olarak başlamış ve gelişme göstermiştir. Ancak, Türkiye'deki bazı hayvan hastalıkları nedeniyle yetiştiricilik genellikle düşük verimli yerli ırklarla sürdürülmektedir. Bu nedenle organik hayvansal ürünlerin ihracat şansı düşük olduğu için üretimde ana hedef iç pazar olmalıdır.

Sonuç olarak, organik tarımın ekonomik analizini değerlendirdiğimizde, yatırımın geri dönüşümünün sağlanması (maliyetlere karşın gelirin artırılması), harcamaların azaltılması ve ürünlerin pazar değerlerinin artırılması önem arz etmektedir.

Organik gıda ürünleri piyasasına uluslararası boyutta bir bakış açısıyla değerlendirme yaptığımızda, özellikle dünyada meydana gelen teknolojik gelişmelerin izlenmesi ve buradan elde edilecek kazanımların ihracata yansıtılması gerekmektedir.

Kaynakça

- Ak, i. Kantar, F. (2007). "Türkiye'de Organik Hayvancılık Potansiyeli ve Geleceği". Organik Tarım Kongresi, 19-20 Ekim 2007.
- Ayla, D. (2011). Türkiye'de Organik Tarım (Yüksek Lisans Tezi) Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü.
- CBI. (2004). Organic Food Products, EU Market survey, Center for the promotion of imports from developing countries (CBI),153 p.
- Çetin, B. (2008). Tarımsal Finansman. Ankara: Nobel Yayın ve Dağıtım.
- Er, C. ve Başalma, D. (2008). Organik Tarımdaki Gelişmeler. Ankara: Nobel Yayın ve Dağıtım.
- IFOAM, (2007). Turkey Case Studies for Organic Agriculture Development(http://www.ifoam.org/growingorganic/2_policy/case_studies/turkey_cases_studies.php)
- İlbaş İrfan, A. (2009). Organik Tarım (İlkeler ve Ulusal Mevzuat). Ankara: Eflatun Yayınevi.
- Jones, P. Hill, C.C. Shears, P. and Hillier, D. (2001). "Retailing Organic Foods Case Study". British Food Journal, 103(5), 358-365
- Rehber, E. (2011). Organik Tarım Ekonomisi. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Thompson, G.D. (1998). "Customer Demand for Organic Foods". American Journal of Agricultural Economics, 80(5), 1113-1119
- Vatansever, H. (2007). AB ve Türkiye'de Organik Tarım. Ankara: Tarım ve Köyüşleri Bakanlığı.
- Vatansever, H. (2002). Organik Tarım. Ankara: Tarım Ekonomisi Araştırma Enstitüsü Yayınları, Sayı: 5.
- URL (2013). "Dünya'da ve Türkiye'de Organik Tarımın Önemi". <http://www.ziraatciyiz.biz/dunya-ve-turkiyede-organik-tarim-t4791.html>, 10.03.2013.
- URL(2013). <http://www.eto.org.tr/tureko.asp>
- http://www.bugem.gov.tr/document/Organik_Stratejik_plan_2012.pdf, 01.04.2013)
- <http://www.gidacilar.net/dunyada-ve-turkiyede-organik-tarim/dunyada-ve-turkiyede-organik-tarim-35.html>, 07.04.2013
- <http://www.datassist.com.tr/yenilikler/surdurulebilir-kalkinma-icin-organik-tarim.html>, 31.03.2013
- <http://www.posta.com.tr/ekonomi/HaberDetay/Turkiye-organik-tarimda-ataga-kalkti.htm?ArticleID=145663>, 14.04.2013
- <http://www.haberler.com/600-çiftciye-organik-tarım-sertifika-2-haberi/>, 15.04.2013
- <http://www.doganholding.com.tr/yatirimlar/dogan-organik-urunler.aspx>, 05.04.2013
- <http://www.tugem.gov.tr/tugemweb/destekler.html>, 29.03.2013
- <http://www.ifoam.org/press/press/2008/statsbook2010.php>, 05.04.2013